

Łódź, dn. 27 kwietnia 2015 r.

Dr hab. Prof. ndzw. AHE
Ann Krupska-Perek

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
Wydział Humanistyczny

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Anety Urbaniak

**Kształcenie językowe uczniów Zespołu Szkół (szkoła podstawowa i gimnazjum)
w Tuliszowie oraz Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Grzymiszewie
na tle kultury języka, środowiska i mediów**

Praca doktorska napisana pod kierunkiem profesora nadzwyczajnego
dra hab. Józefa Chojnackiego

Łódź 2014 r.

Stosunkowo bogata i wewnętrznie zróżnicowana zawartość pracy spowodowała Autorkę do bardzo rozbudowanego tytułu liczącego 24 składniki, w tym nazwy własne, złożone, nawiasowe, przyimki i spójniki.

W związku ze spisem treści dobrze byłoby rozczłonkować wewnętrznie rozdział IV (i wewnętrznie V a nawet III, tzn. przynajmniej 19 i 12 podrozdziałów).

Zawartość merytoryczna pracy jest bogata, ale ukształtowanie struktury wewnętrznej pozostawia nieco do życzenia i to w wielu obszarach - od tytułów, poprzez spisy treści, do głównych rozdziałów merytorycznych.

Można jednak przyjąć, że waloryzacja zasadniczej zawartości rozprawy pozwala pozytywnie ocenić wszystkie jej części oraz globalne ujęcie, przede wszystkim ze względu na wiele samodzielnych ujęć i oryginalnych sformułowań.

Za element raczej drugorzędny, o charakterze estetycznym, ale też ze względu na niejednorodność stylistyczną, słabą organizację wewnętrzną i niezręczne sformułowania niektórych punktów trzeba uznać rozległy spis treści, pozbawiony niezbędnych rozczłonkowań wewnętrznych oraz niefortunną, nietypową numerację lewo- i prawostronną w spisie treści.

Wspieram się

Ł, 29.04.2015¹

Dziękuję Wydziałowi Humanistycznego
Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi
[Podpis]
prof. dr hab. n. med. Hieronim Bartel

Uwagi wstępne

Rozpoczynając rozprawę uwagi zawierają kilka niezręczności stylistycznych, a przede wszystkim zostały, raczej niefortunnie, rozłożone na część jednolitą (zawartą na 2 stronach) i wyodrębnioną w 5 punktach część końcową.

W (Uwagach wstępnych) podejmuje Autorka kilka, według Niej, istotnych zagadnień dla dzieci i dorastającej młodzieży. Przeciwstawia tu dość ostro uwydatniające się zjawiska społeczne w charakterystycznych zachowaniach szkolnych. Autorka dostrzega przede wszystkim przejawianą przez młodzież „kreatywność językową”, a równocześnie „ubóstwo językowe”, a wręcz „analfabetyzm funkcjonalny”.

Poprzez ankiety, testy, różne nagrania dokonała Autorka badań języka mediów w wypowiedziach dzieci i młodzieży, uwzględniając szczególnie styl potoczny, gwarę młodzieżową, a także obecność wulgaryzmów.

Autorka podkreśla też, zwraca specjalną uwagę na pewne zagadnienia metodologiczne, które wymienia tylko z postaci kilku ogólnych haseł, np. „kod ograniczony”, „analfabetyzm funkcjonalny”, „ekspansja potoczności”. Możliwe, że te zagadnienia i zjawiska będą wyeksponowane i przedstawione w dalszej części pracy.

Od strony 7 do 18, tzn. rozdział I, poświęca Autorka opisowi środowiska, geografii, historii (od XIV do XX wieku), zabytkom Tuliszkowa, miastu (bardzo krótko), społeczności gminy, kulturze, ogólnie językowi, zostawiając bardzo dokładne rozważania polszczyźnie mieszkańców wsi.

Przywołując różne postawy i postacie językoznawców polskich i światowych, Autorka najczęściej posługuje się formami czasu teraźniejszego (z nielicznymi przywołaniami nazwisk dawnych), np. Noama Chomsky'ego.

Już w pierwszym rozdziale Autorka zapowiada liczne i konkretne informacje historyczne, geograficzne, administracyjne, lokalizacyjne, terenowe, nazewnicze – te ostatnie mogłyby konkretnie zademonstrować etymologię (poza samą nazwą głównego miasta Tuliszków).

Warto też podkreślić uwydatnienie estetyki głównego miasta w otoczeniu gminy wraz z prezentacją całego planu powiatu.

Autorka z wyraźną dumą przypomina początek dziejów Tuliszkowa pochodzącego z 1362 roku. Ten rys historyczny, kulturowy, dziejowy, a także wyraźne ambicje bezpośredniego uczestnictwa w historii i rozwoju kulturowym, co Autorka wyraźnie uwydatnia poprzez bezpośrednią prezentację takich ważnych pozycji jak np. „Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej” (R. Grzegorzycowej); „Kultura i tożsamość” (M. Mead); W.

Kopalińskiego „Słownik mitów i tradycji kultury”; „Opis obyczajów za panowania Augusta III” (J. Kitowicza), „Magia językowa dawniej i dziś” (H. Zgólkowej); „Rytuwały słowne w kulturze ludowej” (A. Engelking).

Autorka eksponuje też bezpośrednio działalność Miejskiego – Gminnego Ośrodka Kulturowego w Tuliszkowie.

Naukowe ambicje Autorki niniejszej pracy zostały nieco ograniczone w dociekanii etymologii samego Tuliszkowa. Enigmatyczne *tolić* – nawiązane do tulić zostały powiązane ze złożonymi imionami Toligniew i Tolistów.

W marcu 2013 roku przeprowadzono w gminie ogólną ankietę, która została oceniona negatywnie, stąd wspieranie miasta poprzez nieliczne zakłady przemysłowe. W tej sytuacji bardzo pozytywny i dynamiczny zjawiskiem stał się intensywny rozwój wielopokoleniowej kultury, wspartej dialogiem młodych pokoleń. Starsze pokolenia kultywują jeszcze zachowane sprzed wieków przesady i gusta.

Autorka pracy posłużyła się tu nawet m. in. znaną wciąż pracą Anny Engelking przywracającą dawne wierzenia, obrzędy, magię.

Biblioteka publiczna miasta i gminy Tuliszków też intensywnie dba o aktywność kulturalną przeszłości. Znajdujemy też w prezentowanej rozprawie przegląd ogólnie znanych dzieł poświęconych kulturze (nawiązujących też bezpośrednio do okolic Tuliszkowa), np. W. Kopalińskiego, *Słownik mitów i tradycji kultury*; M. Mead, *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*; R. Grzegorzczkovej, *Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej*; B. Walczaka, *Magia języka, dawnej i dziś w: Język, zwierciadłem kultury, czyli nasza polszczyzna*.

Liczący zaledwie 10 stron rozdział I zwraca uwagę ze względu na bardzo bogatą zawartość geograficzną, historyczną, zabytkową, społeczną, administracyjną, kulturową, zwyczajową, obrzędową oraz znaczną atrakcyjność plastyczną prezentacji mapy powiatu Tureckiego i gminy Tuliszków, oryginalnego herbu rodu Zarembów, sięgającego XIV w.; oraz barwnego planu Tuliszkowa (dawne drogi, granice gminy i miasta, tereny zabudowane, cmentarz, lasy, łąki, wody, parki; policja, kościół, szkoła, Urząd Gminy, Bank Spółdzielczy, stację paliw).

Jeśli podjąć próbę geograficznego i historycznego uporządkowania jednego z najkrótszych i najbardziej zwartych rozdziałów (tzn. I) pozwalających na uporządkowanie zarysu dziejów Tuliszkowa, to można byłoby w uproszczeniu zaproponować (odtworzyć) rys następujący:

- XII w. – drewniany kościół pod wezwaniem Św. Wita;
- 1362 r. – najstarsza wzmianka o rodzie Zarembów w Tuliszkowie;
- 1450 r. – zastąpienie kościoła drewnianego budynkiem murowanym;

- 1458 r. – prawa miejskie dla szlacheckiego rodu Zarembów w Tuliszkowie;
- XV w. – miasto własnością Opalińskich – szkoła, warsztat rzemieślniczy;
- XVII w. – włodarzami miasta Opalińscy, Ruszkowscy, Mycielscy, Konarzewscy;
- 1702-1715 r. – klasycystyczna plebania;
- 1793 r. – lisy w herbie miasta, głównie na tarczy herbowej;
- 1807 r. – miasto w granicach Księstwa Warszawskiego;
- 1815r. – miasto w Królestwie Polskim;
- 1869 r. – okresowe odebranie praw miejskich;
- XIX w. znaczący rozwój Tuliszkowa;
- 1919 r. odzyskanie praw miejskich;
- 1911 r. jeden z najtragiczniejszych pożarów – ocalała jedynie 1/5 część miasta.

Rozdział I rozprawy doktorskiej Anety Urbaniak pt. „Charakterystyka badanego środowiska” zawiera osiem rozdziałów o różnorodnej, atrakcyjnej chociaż stosunkowo zwartej treści (ok. 10 str.). Autorka zaczyna od zwartej, estetycznie wykonanej mapy Tuliszkowa, a następnie herbu i planu miasta. Dalej wymienia sześć zabytków: kościół parafialny, klasycystyczną plebanię, cmentarz, dawny dwór, a obecnie ośrodek kultury, obronny mur z XIV-XV w. i park krajobrazowy z XIX w.

Mieszkańcy badanej miejscowości ocenili warunki pracy i ogólne podstawy społeczne jako stosunkowo słabe, wskazane byłoby jednak dokładne określenie odsetek inteligencji, która na tle pracowników fizycznych jest przedstawiana zbyt ogólnie i określana jako najmniejszy, chociaż Autorka pozytywnie wymienia „pracowników administracji, księży, lekarzy, farmaceutów i nauczycieli”.

Dosyć enigmatycznie przedstawiona jest kultura z bardzo ogólnym przywołaniem jej typów (np. „postfiguratywnych, konfiguracywnych i prefiguratywnych”).

Stosunkowo oryginalnym stwierdzeniem jest zapewnienie, że „starsi uczą się od dzieci wzorów kulturowych obowiązujących we współczesnym świecie”, z równoczesnym stwierdzeniem, że „zwyczaje w polskim domu stanowią skarbnicę wiedzy o naszej tradycji” (str. 14).

W rozdziale I Autorka wydobywa szczegółowo tragiczne wydarzenia, np. przegrane bitwy w okresie powstań (np. styczniowego), pożary, wyniszczenie licznej ludności żydowskiej (zwłaszcza w czasie okupacji hitlerowskiej).

Po ogólnym opisie okresu wojen Autorka wraca do sytuacji społecznej, gospodarczej i najszerzej kulturowej w „aspekcie materialnym i duchowym”. W końcowej części rozdziału I Autorka dość szczegółowo przytacza zwyczaje, przesady, gusła, wierzenia (korzystając np. z dzieł J. Kitowicza i W. Kopalińskiego. Autorka pracy i dość rozległe środowisko kulturalne, (np. z udziałem biblioteki publicznej miasta i gminy) aktywizuje społeczeństwo Tuliszkowa do działalności kulturalnej.

Rozdział II poświęcony jest założeniom badawczym pracy. Podejmując się sformułowania założeń badawczych pracy (czyli jednego z istotnych celów rozprawy naukowej) Autorka poruszyła kilka ważnych „założeń badawczych”. Przede wszystkim uświadomiła sobie wagę samej struktury języka jako obszaru rozważań, a dotarcie do tej struktury uzyskała dzięki przywołaniu właściwego zestawu językoznawców, np. Z. Klemensiewicza, S. Urbańczyka, A. Furdala, W. Pisarka, T. Zgółki, S. Grabiasa, A. Markowskiego, T. Rittel, I. Kurcz, K. Ożoga, B. Bernsteina, T. Pilcha i innych, natomiast z językoznawstwa o zasięgu międzynarodowym, np. Ferdynanda D. Saussure (strukturalisty) i Noama Chomsky’ego (generatywisty).

Jeśli chodzi natomiast np. o język dzieci i młodzieży może on tu reprezentować dwa kody: rozwinięty i ograniczony (według B. Bernsteina). Nieco podobną postawę przyjął K. Ożóg, który zbliżył dwie postawy reprezentujące zwłaszcza młodzież w postaci: „mieć” i „być” – kod ograniczony, może tu reprezentować tu postawę „mieć”, podczas gdy postawa „być” jest charakterystyczna dla kodu rozwiniętego (s. 22 – ew. sprawdzić).

Te dwa ujęcia skonfrontowała Autorka z „rzeczywistością szkolną” (s. 23) (por. s. 26).

Zwraca też uwagę na rolę komunikacji niewerbalnej w przypadku ograniczeń językowych.

Podobne zróżnicowanie językowe można też wykorzystać w komunikacji z dziećmi. Podobne relacje mogą występować w przypadku pracy za granicą.

Rozdział III *Polszczyzna mieszkańców wsi*

Jednym z istotnych walorów recenzowanej pracy jest niewątpliwie samodzielna, autorska, dojrzała ocena tych wartości, które zostały wydobyte jako docenione samodzielnie przez Autorkę pracy najważniejsze nazwiska, dialekty, szczególnie ważne obszary dialektów, gwar, bezcennych obszarów kultur ludowych, utrwalone na zawsze cechy mowy ludowej (fonetyczne, fleksyjne, słowotwórcze, składniowe). Zwracają uwagę specyficzne odstępstwa utrwalonej wymowy samogłosek od typowej gwary, ale i specyficzne do języka literackiego (np. s. 35-37), odrębności fleksyjne w imionach własnych, szczególnych rzeczownikach, np. *vieχu, kamyšek, bracio, fšóf, χuopoki*; szczególne formy czasownikowe, np. *kšyčelím, mielím, pišeta, bojou še, stojou*.

Warto zwrócić uwagę na specyficzne użycie mowy przez Z. Zagórskiego, H. Karasia, K. Handke, J. Sierociuka zwłaszcza w terytorialnych odmianach polszczyzny np. związanymi z migracjami ludności, z żywiołem obcojęzycznym i ruchami osadniczymi.

Osobliwe elementy gwarowe szczególnie funkcjonują w języku mieszkańców PRG-ów, np. *bużyny, cuk, choćyk, galańce, laotś, fleja, betki, bez pole, drzeć kalafę 'twarz', iść na lofry*.

Słownictwo takie przenika do języka uczniów (mieszanego z językiem medialnym). W nowym sposobie komunikowania pojawiają się specyficzne młodzieżowe, ludowe i gwarowe wypowiedzi.

Autorka zdecydowała się poświęcić jeden, stosunkowo obszerny rozdział (s. 31-48) polszczyźnie mieszkańców wsi. Można przyjąć, że jest to rozdział wewnątrznie bardzo zróżnicowany; budzi on nawet pewne wątpliwości co do dostatecznie spójnego ujęcia treści, a także przekonującego zróżnicowania podstawowych istotnych pojęć.

Zważywszy jednak na specyficzne usytuowanie badanych terenów, znaczne wewnętrzne zróżnicowanie wieku mieszkańców oraz wyrazistych odstępstw od wymowy samogłosek, np. śródgłosową labializację np. *kūbita, guotovy, puovidua*. Zastąpienie w rozkaznikach samogłosek *a/e*: *suuχej, pukej ućikej*, czy też wprowadzenie nosowego *χ* zam. *ę*, np. *myso, žysa* albo nosowe *o* przez *u*; np. *gyska, podvyska*.

Wskazane byłoby poszerzenie i pogłębienie głównych, wciąż bardzo ważnych dla gwar terminów.

Autorka przypomina najistotniejsze pojęcia (dialektów – gwar) charakterystyczne obszary wskazując na s. 34 główny badany obszar atlasu polskiego między Tuliszkowem, Koninem, Kołem, Turkiem i innych bardzo estetycznie wykonanych podziałów na dialekty polskie, przypominając również najważniejsze nazwiska dialektologów polskich z trafnie wybranych obszarów, np. Konina, Kramska i innych.

Dalej na ponad 10 stronach podejmuje Autorka dość oryginalny i atrakcyjny, zwłaszcza dla mniej znanych osobliwości gwarowych np. w zakresie samogłosek (s. 35-42), wybranych form rzeczowników, przymiotników, zaimków, czasowników, przechodząc do przeglądu uczniowskich wypowiedzi gwarowych z prac pisemnych.

Poza codzienną mową mieszkańców badanego terenu bardzo istotny jest też wpływ mediów na język mieszkańców. Autorka przywołuje tu np. kilka lubianych w środowisku seriali (tu np. film *Rancho*, serial *Ojciec Mateusz* i inne mniej popularne). Autorka podkreśla przede wszystkim ich znaczenie w edukacji językowej dzieci i młodzieży, znajomość rozwoju techniki i kultury, ale też przyswajanie nowego słownictwa codziennego co pozwala nadążać młodzieży za nowościami językowymi, z których Autorka prezentuje tu zaledwie 5 przykładów (s. 45), np. *OK, siemka, posuwać na dechach, odjechane ciuchy, siora*.

IV Kultura języka w szkole

Można powiedzieć, że dopiero na tym etapie pracy Autorka świadomie i celowo osiągnęła właściwy poziom zarówno kultury słowa, jak i kultury języka, dający możliwość przekazania istoty rozumienia koncepcji językowej samego Ferdynanda de Saussure'a.

Na tym etapie wyrównują się: norma, system i uzus. Podobnie tu ujednocniają się normy: wzorcowa i użytkowa, a J. Miodek pozwala sobie na wyrównanie normy gramatycznej i stylistycznej.

Dopiero tu Autorka zestawia i ocenia kultury mieszkańców Tuliszkowa i okolic, a równocześnie śmieiej sięga po przywoływanie języka J. Miodka, W. Pisarka, K. Ożoga.

Autorka z pewną odwagą czerpie z języka swoich uczniów i z wzorów kultury masowej nawet w ilości do 189 „najmodniejszych” wyrazów, a nawet już pospolitych. Jeśli zdarzają się tu niezręczności językowe to coraz częściej pojawiają się też samodzielne poprawki. Rozszerza się sfera frazeologii użytych lub korygowanych prawidłowo. Niekiedy oczywiście potrzebne są korekty. Czasem zdarza się zbytnia swoboda językowa, brak troski o język.

W tym rozdziale Autorka uwypatniła kulturę słowa, norm językowych, podkreśliła tradycję językową, wagę uzusu, normy wzorcowe i użytkowe, zwróciła też uwagę na takie szczególne osobliwe i osobiste zjawisko, jak „gust językowy” oraz bardzo interesujące, oryginalne, autorskie podejście takie jak „sposób wyrażania siebie”.

Tę szczególną tematykę zademonstrowała Autorka poprzez uwypatnienie starannie dobranej listy językoznawców, np. I. Bajerowej, J. Bartmińskiego, D. Buttler, A. Grybosiovej, A. Markowskiego, J. Miodka, K. Ożoga, E. Polańskiego, W. Pisarka, A. Pajdzińskiej, H. Zgólkowej.

Za inny osobliwy pomysł Autorki można uznać zestaw najmodniejszych wyrazów używanych przez uczniów z kartoteki słownictwa Autorki pracy.

Jest to 189 „najmodniejszych wyrazów” z zestawu uczniowskiego. Taka oryginalna akcja może być atrakcyjna dla młodzieży i stanowić jedną z osobliwości szkolnych np. *alchemik* – nauczyciel chemii, *alfa* – nauczyciel matematyki, *apel karny* – występy szkolne, *azyl* – dom, *mimoza* – powolna dziewczyna, *nasza* – wychowawczyni, *niekumulacje* – roztargnienie, *niepytek* – nieprzygotowany do lekcji, *przykróz* – nudziarz, *raj* – luźna lekcja, *sabat* – rada pedagogiczna, *wiochmen* – chłopak mieszkający na wsi.

Uczniowie zaproponowali jeszcze inne osobliwości, np. „słownictwo potoczne” jako interpretacja świata. Oryginalny udział w tych szczególnych zabawach szkolnych wzięli również naukowcy, np. Aleksy Awdiejew, Grażyna Habrajska i inni. Pojawiły się też w nieco inny oryginalny sposób osobliwe postacie związane nietypowo z dydaktyką (np. T. Goban-Klas, K. Dymek-Balcerek, M. Skwira).

Autorka zaprezentowała też oryginalną, specyficzną (choć może trochę osobliwą), a nawet niebezpieczną metodę eksponowania szczególnie wyrażenie błędnych zapisów uczniowskich, które mogą prowokować ucznia do podejmowania zdecydowanych korekt. Tuliszkowscy nauczyciele podejmują jeszcze inne osobliwe działania dla zdecydowanych prowokacji w celu likwidowania rażących błędów językowych.

Rozdział V. Dydaktyka języka ze współczesnej szkole

Kontynuacja kształcenia dydaktycznego w szkolnictwie powinna zdecydowanie utrzymywać ciągłość procesu komunikacji, rozwijania teorii metodycznych, umacniania koncepcji nowych kierunków, nieustającej edukacji.

Niewątpliwie istotna jest aktywna postawa nie tylko pedagogów, ale też zdecydowane zaangażowanie uczniów inspirowanych do twórczych działań dydaktycznych, artystycznych, kulturowych.

Dydaktyka wymaga od uczniów nieco większego przygotowania niż inne typy tekstów (np. dotyczące rozmowy codziennej, odmiennych postaw edukacji, wychowania w różnych zakresach życia rodzinnego, kultury współżycia w odrębnych grupach społecznych, w odmiennych kontaktach obcojęzycznych, ale też w osobliwych, jednostkowych związkach międzyludzkich).

Musimy też uwzględnić konieczność dostosowywania się do kompetencji informatycznych (metod i technik przetwarzania informacji), kreatywnych (uzależnionych od wymogów twórczych), prakseologicznych (dotyczących sprawnego działania) – i inne wymogi wskazywane też wskazywane w pracy Autorki (np. s. 98).

Jesteśmy też zobligowani do wyeliminowania z wypowiedzi niepożądanych błędów – zwłaszcza na pewnym poziomie kultury.

Autorka uznała również (jako nauczyciel) potrzebę szerszego rozwinięcia zagadnień dydaktycznych, a także uwzględnienia aspektu socjologicznego (reprezentowanego tu np. przez Gobana Klasa, a w XXI w. większe nastawienie na pozycję ucznia jako zasadniczego podmiotu edukacji).

Podobnie zdecydowanie, chociaż w nieco innych kierunkach, wzmocnione tu zostało nastawienie na funkcje nauczyciela. Autorka zwraca też specjalną uwagę na edukację polonistyczną.

Na s. 117-167 zaprezentowała Autorka bardzo wnikliwą, a przy tym zwięzłą, obrazową i wyrazistą prezentację wyników z różnych zakresów wiedzy i umiejętności, np. dotyczących tekstów literackich i publicystycznych, interpretacji utworów artystycznych,

formowanie różnych typów wypowiedzi pisemnych, ćwiczenia słownikowe, redakcyjne, formułowanie opinii.

Autorka zwraca też uwagę na język osobniczy uczniów, także potoczny oraz różne typy stylów w przejrzystych tabelach, np. zaproszenie, dedykacje, ogłoszenie prasowe, zawiadomienie, recenzje różnych typów tekstów, twórcze teksty własne, opis reprodukcji obrazów, streszczenia tekstów, różne pisma użytkowe, charakterystyki postaci: autentyczne i literackie, różne formy listów, pamiętniki, reportaże, wywiady, oceny recytacji, przemówienia.

Celowa na tym poziomie edukacji jest autentyczne i wyraziste uwydatnienie błędów ortograficznych (przede wszystkim rażących) ukazujących także odręcznie pismo, czasem z elementami autentycznej gwary, która może inspirować do twórczego wykorzystania mowy ludowej.

W konkluzji stwierdzam, że praca Pani mgr Anety Urbaniak „Kształcenie językowe uczniów Zespołu Szkół (szkoła podstawowa i gimnazjum) w Tuliszkwie oraz Zespołu Szkołno-Przedszkolnego w Grzymiszewie na tle kultury języka, środowiska i mediów” spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim, jest dostatecznie obszerna, uwydatnia różne aspekty pracy naukowej.

Zatem stawiam wniosek o dopuszczenie tego tekstu do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lódź, 28 kwietnia 2015r

